

MÜSTECÂR

(المستجار)

Rüknülyemânî ile
Kâbe'nin güneybatı duvarındaki
kapalı kapı arasında kalan yer.

Sözlükte "sığınmak, yardım dilemek" anlamındaki **isticâr** masdarından türeyen **müstecâr** "günahlarnın bağışlanması için sığınılan yer" demektir. Tavaf sırasında ve özellikle mültezemde, Makâm-ı İbrâhim'de, altın oluğun altında (Hicr), Rüknülyemânî ile Hacerülesved arasında ve Rüknülyemânî ile Kâbe'nin kapalı olan arka kapısı arasındaki yerde (müstecâr) dua edilmesi Hz. Peygamber, ashop ve tâbiinden nakledilen rivayetler sebebiyle ulemâ tarafından müstehap kabul edilmiştir.

Takiyyüddin el-Fâsî, Rüknülyemânî ile Kâbe'nin Abdullah b. Zübeyr'in açtığı ve daha sonra Haccâb b. Yûsuf'un tekrar kapattığı arka kapısı arasındaki yerin adını bir eserinde "müstecâr" (*Şifâ'ü'l-garâm*, I, 317; Cârullah İbn Zahîre, s. 47), diğerinde "müstecâb" (*el-İkdü's-şemin*, I, 75; M. Tâhir b. Abdülkâdir el-Kürdî, III, 311) olarak zikretmektedir. Abdullah b. Zübeyr'in, İbn Abbas'tan farklı olarak Hacerülesved ve Kâbe kapısı arasına değil onun arka taraftan simetriği olan bu yere "mültezem" dediği rivayet edilmektedir (Ezrakî, I, 247; ayrıca bk. MÜLTEZEM). Hacerülesved ile Kâbe kapısı arasındaki yer için mültezem adı Hz. Peygamber ve ashop tarafından kullanıldığı halde buraya müstecâr veya müstecâb isminin kimin tarafından verildiği hususunda kesin bilgi yoktur. Fâsî önce Muhammed b. Sürâkânın (ö. 410/1020 [?]), daha sonra İbn Cübeyr (*er-Rihle*, s. 65) ve Muhibbüddin et-Taberî'nin (*el-Kürâ*, s. 318) müstecâr adını eserlerinde kullandıklarını belirtir (*Şifâ'ü'l-garâm*, I, 317).

Ebû Hüreyre'den nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber, Rüknülyemânî'de yetmiş bin (bir rivayete göre yetmiş) melek görevlendirildiğini ve orada, "Allahım! Senden dünyada da âhirette de af ve esenlik dileirim; rabbimiz, bize dünyada da âhirette de güzellik ihsan et ve bizi cehennem azabından koru" diye dua edilince bu meleklerin "âmin!" dediğini haber vermiştir (İbn Mâce, "Menâsik", 32; Fâkihî, I, 138; Muvaffakuddin İbn Kudâme, V, 229; İbnü'l-Hümâm, II, 456). Bazı âlimler bu rivayeti hasen, bazılarını zayıf saysa da (Ebû Mansûr Muhammed b. Mükerrrem el-Kirmânî, I, 409, neşredenini notu) Resûl-i Ekrem'in Rüknülyemânî ile Rüknuhacerülesved arasında "Rabbenâ" duasını okuduğu sahih

rivayet olarak nakledilmiş (*el-Müsned*, III, 411; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 51; Hâkim, I, 455; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, V, 84), bütün mezhepler de bunun müstehap olduğunu belirtmiştir. Bir rivayete göre Cenâb-ı Hak, Hz. Âdem'in tövbesini Rüknülyemânî ile Kâbe'nin arka kapısı arasındaki yerde (Fâkihî, V, 235), diğer bir rivayete göre ise mültezemde (Ezrakî, I, 248; Muhibbüddin et-Taberî, s. 316) kabul etmiştir.

Mültezeme olduğu gibi müstecâra da ayrıca müteavvez (kötülüklerden sığınılan yer) denilmektedir. Nitekim Amr b. Şuayb'in naklettiğine göre ashop'tan Abdullah b. Amr b. Âs tavafı tamamlayıp Kâbe'nin arkasına geldiğinde kendisine, "Ateşten Allah'a sığınmıyor musun?" diye sorulmuş, o da, "Ateşten Allah'a sığınırım" demıştır (İbn Mâce, "Menâsik", 35; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 54; Ezrakî, I, 246-247; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, V, 93). Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Ömer'in burada dua ettiği (Fâsî, *Şifâ'ü'l-garâm*, I, 318), Ömer b. Abdülazîz'in Hacerülesved ile Kâbe kapısı arasına mültezem, bu yere ise müteavvez dediği, İmam Mâlik'in önde gelen öğrencisi Abdurrahman b. Kâsım ve Selef ulemâsından başkalarının da burada istiâzede bulunduğu nakledilir (İbn Ebû Şeybe, III, 236-237; Ezrakî, I, 247; Fâkihî, I, 170-172; Cârullah İbn Zahîre, s. 48). Mâlikî fakihî Hattâb da bu yer için müstecâr yanında müsteâz adını kullanmıştır (*Mevâhibü'l-celil*, IV, 158).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 411; İbn Mâce, "Menâsik", 32, 35; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 51, 54; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 455; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Haydarâbâd 1352, V, 84, 93; İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1409/1989, III, 236-237; Ezrakî, *Ah-bârü Mekke* (nşr. F. Wüstenfeld), Göttingen 1275, I, 241, 246-248; Fâkihî, *Ah-bârü Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş), Mekke 1407/1987, I, 138, 162, 170-172; II, 291; V, 235; Ebû Mansûr Muhammed b. Mükerrrem el-Kirmânî, *el-Mesâlik fi'l-menâsik* (nşr. Suûd b. İbrâhim b. Muhammed eş-Şüeym), Beyrut 1424/2003, I, 409; İbn Cübeyr, *er-Rihle*, Beyrut 1384/1964, s. 65; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğni* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki - Abdülfettâh M. el-Hulv), Kahire 1412/1992, V, 228-229; Muhibbüddin et-Taberî, *el-Kürâ li-kâsidi Ümmi'l-kurâ* (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Kahire 1390/1970, s. 313, 315, 316, 318; İbn Balabân, *el-İhsân fi takrîbi Şahîhi İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1412/1991, IX, 134; İzzeddin İbn Cemâa, *Hidâyetü's-sâlik ile'l-mezahibü'l-erba'a fi'l-menâsik* (nşr. Nüreddin İtr), Beyrut 1414/1994, I, 68-71; Fâsî, *el-İkdü's-şemin*, I, 75; a.m.f., *Şifâ'ü'l-garâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, I, 317-318; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, II, 456; Hattâb, *Mevâhibü'l-celil* (nşr. Zekeriyâ Umeyrât), Beyrut 1423/2003, IV, 158; Cârullah İbn Zahîre, *el-Câmî'u'l-laîf fi fazli Mekke ve ehlihâ ve binâ'i'l-Beyti's-şerif* (nşr. Ali Ömer), Kahire 1423/2003, s. 46-49; M. Tâhir b. Abdülkâdir el-Kürdî, *et-Târîhu'l-kavim li-Mekke ve Beytillâhi'l-kerim*, Mekke 1385/1965, III, 311.

AHMET ÖZEL

MÜSTEDREK

(المستدرک)

Bir müellifin,
şartlarına uyduğu halde
kitabına almadığı hadislerin derlendiği
eserler için kullanılan terim.

Sözlükte, "eksikliğini tamamlamak, hatalarını düzeltmek" mânâsındaki **istidrâk** masdarından türeyen **müstedrek** kelimesi hadis literatüründe "bir şeyin devamını yapmak, ona zeyil yazmak, tetimme meydana getirmek" anlamında erken dönemden itibaren kullanılmıştır. Zaman içinde "rivayetlerdeki yanlışlık veya eksiklikleri düzeltmek, bir müellifin şartlarına uyduğu halde kitabına almadığı hadisleri toplamak suretiyle onun eksiklerini tamamlamak" şeklinde daha geniş bir mânâ kazanmıştır. Müstedrek önceki bir çalışma ile olan irtibatı dolaysıyla literatürde aynı amaçla kullanılan **fâit** (fevât), **mütemmim**, **sıla**, **tek-mile**, **tamâm**, **tetimme**, **zewâid**, **ziyâde**, **zeyil** gibi kelimelerle aynı türe dahildir (*EI*² [İng.], IX, 603-604).

Bir kişinin bütün hadislere ulaşmasının imkânsızlığı, tasnif işleminin henüz son şeklini almamış olması, her müellifin sıhhat şartlarının farklılık arz etmesi ve sıhhat için aranan temel şartlarda ittifak olsa bile ayrıntılarda değişik hükümlere ulaşılması gibi durumlar, hadislerin farklı tariklerden elde edilmiş olmasının o hadisin sıhhat derecesini arttıracığı düşüncesi ve sika râvinin ziyadesinin makbul olması ilkesi müstedrek türü eserlerin yazılmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışmalar hem rivâyetü'l-hadis hem dirâyetü'l-hadis türünden olup büyük kabul görmüş eserler üzerinde yapılmış, bilhassa Buhârî ve Müslim'in *el-Câmî'u's-şahîh*'leri müstedreklerle konu olmuştur. Bir esere müstedrek yazılırken o eserin üslûbu, metodu ve telifinde gözetilen prensipler göz önünde bulundurulur. Ancak müstedrek telif etmeye karar veren kimsenin, üzerinde çalışacağı eserdeki rivayetlerin hangi şartlara göre derlendiğini tesbit etmesi son derece güçtür. Zira çok defa asıl eserin sahibi hadisleri hangi şartlara göre topladığını ifade etmemektedir. Ayrıca müstedrek düzenleme işi hem ilmî yeterliliği gerektirdiği hem de ictihadî olduğu için müellifin

MÜSTEDREK

yaptığı işte isabet etme veya yanılma ihtimali her zaman mevcuttur. Sahih hadis ihtiva eden eserlere müstedrekleri de dahil edilse sahih hadislerin tamamına ulaşmanın mümkün olmadığı belirtilmiştir. Nitekim ricâlinin tamamı sika olduğu halde *Şahîhayn*'de ve bunun müstedrekinde yer almayan hadisler mevcuttur (İbn Hacer el-Askalânî, s. 130).

Müstedrek Türi Çalışmalar. 1. el-Müstedrek* *'ale's-Şahîhayn*. Bu türün en meşhur çalışması olan eserde Hâkim en-Nisâbüri, *Şahîhayn*'de yer almamakla birlikte ikisinin ya da ikisinden birinin şartlarına uyan sahih hadisleri toplamaya çalışmıştır (I-IV, Haydarâbâd 1334-1342; nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ, I-IV, Beyrut 1411/1990). **2. el-İlzâmât** *'ale's-Şahîhayn* (*'alâ Şahîhayi'l-Buhârî ve Müslim*). Dârekutnî, Buhârî ve Müslim'in şartlarına uyduğu halde *Şahîhayn*'de yer almayan yetmiş hadisi bu çalışmasında bir araya getirmiştir. Eser *Şahîhayn*'in telif yönteminden farklı olarak münsed tertibindedir. Dârekutnî, şartlarına uyduğu halde eserlerinde bu hadislere yer vermemeleri sebebiyle Şeyhayn'i tenkit etmişse de onların bütün sahihleri toplama gibi bir gayelerinin olmaması göz önünde bulundurularak Dârekutnî'nin bu ithamı yersiz görülmüştür (nşr. Ebû Abdurrahman Mukbil b. Hâdî el-Vâdiî, Beyrut 1405/1985). **3. Kitâbü't-Te'tebbu'**. Dârekutnî, bu cüzünde *Şahîhayn*'de illetli olduğunu iddia ettiği 218 hadisi ele almıştır. Irâkî de *el-Müstedrek 'alâ Müstedreki'd-Dârekutnî* adlı bir çalışma yapmış (Kettânî, s. 16) ve bu risâle *el-İlzâmât* ile birlikte yayımlanmıştır. **4. el-Müstedrek 'alâ Şahîhi'l-Buhârî ve Müslim** (*el-Müstedrekü'l-müstahrec 'ale'l-İlzâmât*). Ebû Zer el-Herevî, Dârekutnî'nin *İlzâmât*'ındaki yetmiş hadisi kendi senedleriyle tahrîc etmiştir. Dört cüzden meydana gelen ve Zehebî ile İbn Hacer el-Askalânî tarafından görülen eserin günümüze gelip gelmediği bilinmemektedir. **5. el-Ehâdisü'l-muhtâra mim mâ lem yuħric-hü'l-Buhârî ve Müslim fî Şahîhayhimâ** (*el-Ehâdisü'l-ciyâd*). Ziyâeddin el-Makdisî tarafından kaleme alınmıştır (nşr. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş, I-II, Mekke 1412). **6. el-Müstedrek mine'n-nuşûşi's-sâkıta**. Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî'nin *el-Müsned*'i için Emîn Ali Ebû Yemânî'nin hazırladığı zeyildir (I-III, Kahire-Riyad 1416/1995).

BİBLİYOGRAFYA :

Firûzâbâdi, *el-Kâmûsü'l-muħit*, "drk" md.; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis* (nşr. Nüreddin İtr), Beyrut 1401/1981, s. 18, 22; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1041-1045; Bedreddin ez-Zerkeşî, *en-*

Nuket 'alâ Muħaddimeti İbni's-Salâh (nşr. Zeynelâbidîn b. Muhammed Bellâ Füreyc), Riyad 1419/1998, I, 222-226; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Emâli'l-muħtaḡa* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), Beyrut 1416/1995, s. 130; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdülatîf), Kahire 1385/1966, I, 105-108; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1672; Leknevî, *el-Ecvibetü'l-fâzıla* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep 1384/1964, s. 80-86; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1416/1995, I, 339-344; *Tecrid Tercesmesi*, Mukaddime, I, 252-253; Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan b. Selmân – Ebû Huzeyfe Râid b. Sabrî, *Mu'cemü'l-muşannefâti'l-vâride fî Fethi'l-bârî*, Riyad 1412/1991, s. 367-368; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 14-22; İzmîrli İsmâil Hakkı, *Hadis Tarihi* (nşr. İbrahim Hatiboğlu), İstanbul 2002, s. 239-240; Cl. Gilliot, "Şıla", *El²* (İng.), IX, 603-606; Mervân Muhammed Mustafa, "el-Müstedrekât", *el-Mevsû'atü'l-İslâmiyyetü'l-âmmeh*, Kahire 1422/2001, s. 1289-1290.

İBRAHİM HATİBOĞLU

el-MÜSTEDREK

(المستدرک)

Hâkim en-Nisâbüri'nin
(ö. 405/1014),**Buhârî ile Müslim'in**
el-Câmi'ü's-Şahîh'lerine almadıkları
sahih hadisleri bir araya getiren eseri.

Tam adı *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn*'dir (*el-Müstedrek 'ale's-Şeyhayn*). Hâkim, bazı çağdaşlarının sahih hadislerin *Şahîhayn*'deki rivayetlerle sınırlı olduğunu, bunların on bini geçmediğini, geri kalanların zayıf ve asılsız olduğunu ileri sürmeleri karşısında kendisinden bu yanlışı düzeltmek için Buhârî ve Müslim'in de delil kabul edebileceği isnadlarla rivayet edilmiş hadisleri bir araya getirmesinin istenmesi üzerine *el-Müstedrek*'i yazmaya karar verdiğini söylemektedir (I, 2-3). Kitapta hem Buhârî hem Müslim'in veya sadece Buhârî'nin yahut sadece Müslim'in rivayet şartlarına uyan hadislerle her iki âlimin şartlarına uymamakla birlikte müellifin sahih kabul ettiği, ayrıca kendisinin de sahih kabul etmediği halde isnadları sahih olduğu için sahih olabileceğine dikkat çektiği rivayetler toplanmıştır. Bu beş grup hadisin her birinin sonunda, "Şeyhayn'in şartına göre sahihtir"; "Buhârî'nin şartına göre sahihtir"; "Müslim'in şartına göre sahihtir" veya "sahihu'l-isnaddır" ifadeleri kullanılmış, sahih olabilecek hadisler hakkında ise hiçbir değerlendirme yapılmamıştır. *el-Müstedrek*'te yer alan hadislerin büyük çoğunluğu Buhârî ve Müslim'in sıhhat şartlarına uygun rivayetler olup bu yönüyle eser *Şahîhayn*'in zeyil durumundadır. Bazı rivayetleri eleştirilen ve câmi' türünde bir çalışma olan eser *Şahîhayn*'in

müşterek planına göre tertip edilmiş, "Kitâbü'l-İlmân" ile başlayıp "Kitâbü'l-Ehvâl" ile sona eren elli iki kitaptan oluşmuştur. Eserde sahâbe ve tâbiîn kavilleriyle birlikte 8803 rivayet mevcuttur.

Hâkim'in bu eserdeki hadisleri derlemeye bir ölçü olarak kullandığı, "Buhârî ile Müslim'in veya ikisinden birinin delil kabul edebileceği" ifadesiyle neyi kastettiği konusunda ihtilâl edilmiş, Zehebî bunun, *Şahîh-i Buhârî* ile *Şahîh-i Müslim*'de rivayetleri bulunan râvilerin hadislerini Hâkim'in *el-Müstedrek*'e alması anlamına geldiğini söylemiştir. Müellifin *el-Müstedrek*'i tasnif ederken öne sürdüğü şartlara ne derece uyduğu konusu da eserin yazıldığı dönemden itibaren tartışılmış, Mâlinî, *el-Müstedrek*'te *Şahîhayn*'de aranan şartları taşıyan hiçbir rivayet bulamadığını iddia etmiştir. Bu iddiayı aşırı bulan Zehebî, Mâlinî'nin bu değerlendirmeyi yapabilecek seviyede olmadığını söylemiş, daha sonra *el-Müstedrek*'teki hadisleri ciddi bir tetkike tâbi tutarak orada *Şahîhayn*'in şartlarını veya birinin şartını taşıyan çok sayıda hadis bulunduğunu, bunların kitabın yarısını teşkil ettiğini, eserdeki hadislerin dörtte birinin senedinin sahih, diğerlerinin vâhî, münker, hatta mevzû olduğunu belirtmiştir (*A'lâmü'n-nübelâ²*, XVII, 175; *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1041-1045).

Hâkim eserine sehven *Şahîhayn*'deki bazı hadisleri de almış, Zehebî *Muħtaşarü'l-Müstedrek*'inde bunlara işaret etmiştir. Bu arada bir râvinin rivayetini eserine almak için Buhârî ile Müslim'in *eş-Şahîh*'lerinde ondan hadis rivayet edilmesini şart koşmayıp râvinin adının orada herhangi bir şekilde geçmesini yeterli görmüş, bu yüzden *Şahîhayn*'de rivayeti bulunmayan pek çok râviden eserin hadis rivayet etmiştir. Ayrıca Şeyhayn'in şartlarına uygun olduğunu söylediği hadislerin Şeyhayn'den sadece birinin şartlarına uygun olduğu görülmüştür. *el-Müstedrek*'teki bazı rivayetlerin senedinde zayıf olan veya yalancılıkla itham edilen bir kimse de bulunabilmektedir. İbn Kesîr de *el-Müstedrek*'te değişik türlerde hadis bulunmakla beraber sahih ve müstedrek rivayetlerin az olduğunu, hatta eserde hasen, zayıf ve mevzû rivayetlerin de bulunduğunu ifade etmiştir.

Bir hadis hâfızı olan Hâkim'in kitabında mevzû rivayetlere yer vermesi bazı âlimler tarafından garip karşılanmış ve onun bu kusuru, eserini ömrünün sonlarına doğru dikkatsizliğinin arttığı bir zamanda tamamlaması ve yazdığı hadisleri yeniden gözden geçirmeye fırsat bulamadan vefat